

“изготовления” смыкается с проектированием, что ускоряет процесс создания новшества. Т.е. на стадии разработки проекта мы уже приступили к формированию электронной коллекции.

Таким образом, реализация проекта может явиться частью программы по внедрению образовательных технологий, позволяющих за счет информационной составляющей электронной библиотеки и использования современных принципов доступа к образовательным ресурсам одновременно улучшить качество обучения и повысить его доступность.

ПРАБЛЕМЫ СТАНДАРТЫЗАЦЫ КНІГАЗНАЎЧАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ

*Касап Вера Аляксандраўна, кандыдат педагагічных навук,
дацэнт кафедры тэорыі і гісторыі інфармацыйна-дакументных
камунікацый Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і
мастацтваў*

Стандартызацыя тэрміналогіі ў любой галіне спрыяе пазразуменню паміж спецыялістамі навукі і практыкі, упарадкаванню дзейнасці, міжнароднаму супрацоўніцтву; яна ляжыць у аснове працэсу навучання і навукова-даследчай дзейнасці. Такім чынам, зразумела, што першым крокам на шляху засваення ведаў у сумежнай сферы дзейнасці з’яўляецца азнамленне, а потым засваенне існуючых у ёй тэрмінаў.

Кнігазнаўства з’яўляецца адной з метанавук сістэмы інфармацыйна-дакументных камунікацый і таму распрацоўка яго тэрмінасістэмы будзе непасрэдна адбывацца і на развіцці родасных ёй навук – бібліятэказнаўства, бібліяпалітыкі, бібліяграфазнаўства, журналістыкі і іншых. Упарадкаванне тэрміналогіі можа ісці рознымі шляхамі, напрыклад, шляхам стварэння і выдання тэрміналагічных слоўнікаў, зборнікаў рэкамендаванай тэрміналогіі, распрацоўкі тэрміналагічных стандартаў. Пры гэтым, на сучасным этапе, менавіта на падставе існуючых стандартаў ствараюцца тэрміналагічныя слоўнікі, падручнікі, метадычныя зборнікі. У стандартах тэрміны выступаюць у якасці лексіка-семантычнага эталона. Разгледзім вышэйазначаную праблему на прыкладзе тэрміналогіі выданняў, якая мае міжгаліновы характар.

Тэрміны ў кнігазнаўстве выконваюць намінацыйную, сігніфікацыйную, камунікацыйную, эўрыстычную і іншыя функцыі. Намінацыйная звязана з фіксаваннем спецыяльных ведаў, назапашаных практыкай. Тэрмін называе пэўныя прадметы, без якіх немагчыма далейшае пазнанне і дзейнасць у спецыяльных сферах, напрыклад, у сферы кнігазнаўства – гэта кніга, выданне. Сігніфікацыйная функцыя тэрмінаў – гэта функцыя вызначэння знакавасці тэрміну. Яна звязана з укладаннем пэўнага сэнсу ў прапанаванае абазначэнне прадмету пазнання. Так, кажучы аб тэрміне “выданне” разумеюць, што гэта дакумент, які прайшоў усе стадыі рэдакцыйна-выдавецкай апрацоўкі, мае выхадныя звесткі і прызначаны для распаўсюджвання інфармацыі. Камунікацыйная функцыя тэрміну азначае, што ён з’яўляецца сродкам перадачы рэцыпіенту пэўнай зместавай інфармацыі з фарміраваннем зваротнай сувязі. Рэалізацыя камунікацыйнай функцыі тэрміну ажыццяўляецца ў сферах навучання, зносін спецыялістаў, творчага асэнсавання рэальнасці. Асаблівасці праяўлення камунікацыйнай функцыі тэрміну ў вучэбным працэсе, напрыклад, звязаны з тым, што інфармацыя перадаецца ўпарадкаванымі адзінкамі тэрмінасістэмы, якія стандартызаваны. Вось чаму першапачатковыя веды аб сістэме выданняў грунтуюцца на вывучэнні існуючых тэрміналагічных стандартаў. Камунікацыйная мадэль зносін спецыялістаў прадугледжвае ўзаемаабмен інфармацыяй. Спецыфіка функцыянальнага прызначэння тэрмінаў пры гэтым заключаецца ў абавязковай адпаведнасці тэрмінасістэм удзельнікам камунікацыі. Таму ва ўсім свеце пры распрацоўцы дзяржаўных тэрміналагічных стандартаў у апошні перыяд назіраецца імкненне да іх каардынацыі з міжнароднымі стандартамі.

Пытанне аб упарадкаванні бібліяграфічнай і кнігазнаўчай тэрміналогіі ставілася ў СССР яшчэ ў 30-я гг. XX ст. Л.Б. Хаўкінай, К.Р. Сімонам, Я.І. Шамурынм і іншымі спецыялістамі. У гэты час была створана спецыяльная камісія, якая пачала распрацоўку тэрміналагічнага слоўніка. У 1958 г. быў зроблены першы рэальны крок у гэтым накірунку і быў выдадзены “Слоўнік кнігазнаўчых тэрмінаў” Я.І. Шамурына. Паступова закладзены тэрміны пачалі выкарыстоўвацца ў навуковай і вучэбнай дзейнасці. Праблема упарадкавання кнігазнаўчай тэрміналогіі ў розныя гады прысвяцілі свае працы А.А. Рэфармацкі, Л.М. КаSTRUліна, Д.Ю. Цяплоў, Б.Г. Цяпкін, А.Я. Чарняк, А.А. Грачыхін, Г.М. Швяцова-Водка і іншыя спецыялісты. Тэарэтычныя даследаванні кнігазнаўчай тэрміналогіі ў 1950-70-я гг. прывялі да распрацоўкі і зацвярджэння першага стандарта, прысвечанага відам выданняў [9]. Гэтае пытанне з’яўлялася адным з ключавых на Усесаюзных канферэнцыях па праблемах кнігазнаўства ў 1972 і 1974 гг. Уведзены ўзамен ДАСТ 1644–70 стандарт у новай рэдакцыі на віды выданняў (1978) [8] сутнасна пашырыў кола стандартызаваных тэрмінаў. У ім знайшлі адлюстраванне 5 прымет класіфікацыі выданняў і 75 асобных тэрмінаў. Многія тэрміны былі аб’яднаны ў блокі: віды выданняў па перыядычнасці, характары ін-

фармацыі, структуры, мэтавым прызначэнні і г.д., што было крокам наперад. Аднак поўнага пераліку прымет класіфіцыравання і вызначэння ўсіх падпарадкаваных ім відаў выданняў зроблена не было.

Падчас дзеяння гэтага стандарта (з 1979 па 1994 г.) актывізаваліся тэрміналагічныя кнігазнаўчыя даследаванні, былі абаронены кандыдацкія і доктарскія дысертацыі, напісаны манаграфіі і падручнікі. Аднак зацверджаны стандарт так і не змог прыпыніць дыскусій і вырашыць усе тэрміналагічныя патанні, звязаныя з відавой разнастайнасцю выданняў. Часткова гэта было звязана з тым, што стандарт уключаў просты пералік тэрмінаў без уліку фасетна-блочнай сістэмы пабудовы і іерархічнай падпарадкаванасці паняццяў. Разам з тым у 1983 г. быў зацверджаны міжнародны стандарт ISO 5127/2-83 “Дакументацыя і інфармацыя” [11], у якім зроблены спробы групоўкі выданняў з улікам фасетна-блочнай сістэмы пабудовы.

У 80-я гг. пачалася актыўная работа па стварэнні сістэмы стандартаў у інфармацыйна-бібліятэчнай дзейнасці. Пераглядаліся стандарты ў бібліятэчна-бібліяграфічнай, інфармацыйнай і выдавецкай дзейнасці з мэтай выключэння дубліравання тэрміналогіі. Гэта сістэма стандартаў атрымала назву “Сістэма стандартаў па інфармацыі, бібліятэчнай і выдавецкай справе” (Сістэма СІБВС). Паступова развівалася навуковая кнігазнаўчая думка, і ў 1990 г. выйшла новая рэдакцыя ДАСТ на віды выданняў [7], які ўжо ўключаў 16 прымет і 124 тэрміны. Колькасць прымет, такім чынам, павялічылася ў 3 а, тэрмінаў – у 1,5 разы. У стандарце ўпершыню знайшлі адлюстраванне новыя прыметы, як ступень аналітыка-сінтэтычнай апрацоўкі інфармацыі, аб’ём, склад асноўнага тэксту, характар інфармацыі. Спецыяльныя раздзелы былі прысвечаны відам перыядычных выданняў.

З пачатку 1990-х гг., калі Беларусь пачала развівацца як незалежная краіна, актуалізавалася пытанне аб стварэнні сваіх тэрміналагічных стандартаў. Аднак развіваць сваю тэрмінасістэму кнігазнаўства без уліку назіранага міжнароднага вопыту і супрацоўніцтва, было немагчыма. Таму ў 1993 г. быў перакладзены на беларускую мову расійскі ДАСТ 7.60–90 [7], які і атрымаў статус дзяржаўнага стандарта Беларусі. Па сутнасці, яго тэкст і ўключаныя тэрміны былі ідэнтычныя раней існуючаму стандарту [за выключэннем тэрміна “рэлігійнае выданне”, упершыню ўведзенага ў беларускі стандарт – рэд.]. Аднак зацвярджэнне гэтага стандарта характарызавала, у першую чаргу, толькі тэрміналогію бібліятэчна-інфармацыйнай дзейнасці. Разам з тым, усё больш цеснае ўзаемадзеянне паміж рэдакцыйна-выдавецкай, бібліятэчна-інфармацыйнай дзейнасцю і кніжным гандлем паспрыяла распрацоўцы новай рэдакцыі міждзяржаўнага стандарта на віды выданняў [6]. Акрамя таго, у сістэме СІБВС зараз назіраецца імкненне да распрацоўкі комплексных, інтэгратыўных стандартаў. Да іх можна аднесці СТБ 7.0–2003 “Інфармацыйна-бібліятэчная дзейнасць. Бібліяграфія”, ДАСТ 7.73–96 “Пошук і распаўсюджванне інфармацыі”. Таму з’яўленне новай рэдакцыі стандарта на віды вы-

данняя адпавядае гэтай агульнай тэндэнцыі.

У стандарце зафіксаваны 24 прыметы, што ў 1,5 разы больш, і 243 асобныя тэрміны, што ў 2 разы больш, чым у папярэдняй рэдакцыі. У новым стандарце ўпершыню з'явіліся такія прыметы характарыстыкі выданняў, як чытацкі адрас, арыгінальнасць зместу, паўторнасць выпуску, фармат, прыналежнасць аўтару, выдаўцу, характар абарачэння, характар афармлення і іншыя. Значным дасягненнем новага стандарту з'яўляецца ўдакладненне некаторых тэрмінаў, напрыклад, увядзенне тэрміну “духоўна-асветніцкія выданні” замест “рэлігійных”; вяртанне ў новы стандарт інфармацыйных выданняў па мэтавым прызначэнні; групоўка ў блокі выданняў па мэтавым прызначэнні і характары інфармацыі і іншыя. Усе тэрміны пададзены на дзвюх мовах – беларускай і рускай. Як заўсёды, ў стандарце прысутнічаюць сінонімы на англійскай, нямецкай і французскай мовах. Неабходнасць распрацоўкі такога комплекснага стандарту звязана таксама з тым, што закладзеная ў ім тэрміналогія з'яўляецца фундаментам, ядром, у якім сканцэнтраваны тэрміны блізкіх і ўзаемазвязаных галін сістэмы дакументна-інфармацыйных камунікацый. Такую ж ролю выконваюць тэзаўрусы і тэрміналагічныя слоўнікі. Далей, па меры адыходу ад ядра, характар выкарыстання тэрмінаў становіцца ўсе больш свабодным. Другі ўзровень выкарыстання кнігазнаўчай тэрміналогіі прадстаўлены падручнікамі, навуковымі артыкуламі, манаграфіямі. Тут яшчэ адчуваецца моцныя сувязі з ядром і выкарыстанне стандартызаванай тэрміналогіі застаецца на высокім ўзроўні. Трэці ўзровень выкарыстання стандартызаванай тэрміналогіі прадстаўлены ў вытворча-практычнай літаратуры. Тут назіраюцца некаторыя разыходжанні з зафіксаванай ў стандартах тэрміналогіяй, сувязі з ядром становяцца менш цеснымі. Чацвёрты ўзровень выкарыстання стандартызаванай тэрміналогіі прадстаўлены ў навукова-папулярнай літаратуры, рэкламных выданнях, дзе кнігазнаўчая тэрміналогія прысутнічае толькі выпадкова. Прыкладамі з'яўляецца некарэктнае вызначэнне мэтавага прызначэння, аб'ёма, чытацкага адраса выдання, характара рэкламнага выдання. Апошні, пяты ўзровень выкарыстання кнігазнаўчай тэрміналогіі прадстаўлены ў мастацкай літаратуры. Тут назіраецца амаль поўная адсутнасць адпаведнасці выкарыстаных кнігазнаўчых тэрмінаў, зафіксаваных у стандарце. Ужываецца бытавое азначэнне кнігазнаўчай тэрміналогіі (напрыклад, вокладка, пераплёт, манаграфія і інш.). Такім чынам, у працэсе руху ад ядра да перыферыі рэзка зніжаецца ступень адпаведнасці кнігазнаўчай тэрміналогіі існуючым стандартам.

Акрамя праблемы выкарыстання кнігазнаўчай тэрміналогіі, існуюць праблемы распрацоўкі кнігазнаўчых стандартаў. Так у новым стандарце на віды выданняў не па ўсіх прыметах назіраецца выкарыстанне іерархічнасці размеркавання тэрмінаў. Гэта тычыцца, напрыклад, відаў серыяльных выданняў. Некаторыя тэрміны, унесеныя ў стандарт, не адпавядаюць ці ўступваюць у супярэчнасць раней прынятым і дзеючым стандартам, напрыклад, ДАСТам на элект-

ронныя выданні [10], прамысловыя каталогі [5] і іншыя. Некаторыя прыметы характарыстыкі відаў выданняў (чытацкі адрас, фармат) не вычэрпваюць усёй разнастайнасці адзінак класіфіцыравання, парушаюць прынцып дыхатамічнасці падзялення паняццяў. Стандарт, як від выдання (па мэтавым прызначэнні), адносіцца ў новым ДА-СТе да афіцыйных замест вытворча-практычных, як было раней. Гэта не адпавядае сучаснай ролі стандартаў, зафіксаванай у законе “Аб тэхнічным нарміраванні і стандартызацыі” [1]. У працяг гэтага можна сказаць, што зараз зніжаецца роля абавязковасці стандартаў як нарматыўных дакументаў, іх выкарыстанне становіцца добраахвотным, але гэта не павінна адбіцца на выдавецкай, кнігагандлёвай, бібліятэчна-інфармацыйнай дзейнасці, не павінна перашкаджаць засваенню ведаў аб відах выданняў студэнтамі і прафесійным супольніцтвам. Зыходзячы з патрабаванняў закона, магчыма, каб любая прафесійная грамадская арганізацыя, напрыклад, Беларуская бібліятэчная асацыяцыя (ББА), сваім рашэннем рэкамендавала выкарыстанне тэрміналагічных стандартаў прафесійнай супольнасці і ў гэтым выпадку іх выкарыстанне стане абавязковым. Для гэтага неабходна аднавіць дзейнасць камітэта па стандартызацыі ББА, зрабіўшы яго міжгаліновым, дзе б вырашаліся праблемы стандартызацыі ў галінах бібліятэчна-бібліяграфічнай, выдавецкай, кнігагандлёвай дзейнасці. Значнай праблемай з’яўляецца ўкараненне зацверджаных стандартаў і інфармацыйнае суправаджэнне гэтага працэсу. У навуковым плане важным з’яўляецца ўстанаўленне аптымальнай глыбіні стандартызацыі тэрміналогіі ў галіне кнігазнаўства. У перспектыве бачыцца неабходнасць распрацоўкі комплекснага стандарту на элементы выданняў. У цэлым тэндэнцыю стварэння комплексных стандартаў трэба працягваць з улікам аптымальнай ступені дэталізацыі тэрміналогіі і правіл падзелу паняццяў.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. О техническом формировании и стандартизации : закон Республики Беларусь № 262-3, утв. 5 января 2004 г. // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь. – 2004. – № 4. – С. 26–27.
2. Авербух К. Я. Стандартизация терминологии: некоторые итоги и перспективы / К. Я. Авербух // Науч. и техн. информация. Сер. 2. – 1985. – № 3. – С. 1–8.
3. Антонова М.В. Функциональный статус термина в различных сферах его употребления / М. В. Антонова // Термины в научной и учебной литературе : межвуз. сб. – Горький, 1989. – С. 54–61.
4. Герд А. С. Терминология – унификация или стандартизация? / А. С. Герд // Науч. и техн. информация. Сер. 2. – 1978. – № 4. – С. 1–14.
5. ГОСТ 7.22–2003. Прамысловыя каталогі. – Увед. 2004–07–01. – М. : Изд-во стандартов, 2003. – 16 с.
6. ГОСТ СТБ 7.60–2005. Выданні. Асноўныя віды. Тэрміны і азначэнні. – Узамен СТБ 7.60 – 93; увед. 2005–08–01. – Мн. : Бел ДІСС, 2005. – 52 с.
7. ГОСТ 7.60–90. Издания. Основные виды. Термины и определения. – Взамен ГОСТ 7.60–78; введ. 1991–01–01. – М. : Изд-во стандартов, 1990.

– 18 с.

8. ГОСТ 16447–78. Издания. Основные виды. Термины и определения. – Взамен ГОСТ 16447–70; введ. 1979–07–01. – М. : Изд-во стандартов, 1978. – 9 с.

9. ГОСТ 16447–70. Издания. Основные виды. Термины и определения. – Введ. 1971–01–01. – М. : Изд-во стандартов, 1970. – 4 с.

10. ГОСТ 7.83 – 2001. Электронные издания. Основные виды и выходные сведения. – Введ. 2003–03–01. – М. : Изд-во стандартов, 2003. – 16 с.

11. МС ИСО 5127/2–83. Документация и информация : словарь терминов. Ч.2. Традиционные виды документов : пер. с фр. – Введ. 1983–12–15. – Киев, 1987. – 26 с.

КНИГА И АВТОРСКОЕ ПРАВО

Беспалый Юрий Николаевич, преподаватель Белорусского государственного университета культуры и искусств

Иногда все основания считать, что зарождение авторского права напрямую связано с возникновением и развитием книгопечатания. Данное утверждение обосновано во-первых тем, что стало возможным сравнительно легко, быстро и качественно копировать авторские литературные произведения и во-вторых с развитием представления о неразрывной связи произведения и его автора. Авторское право с древних времен строилось на принципе, окончательно сформированном лишь во времена Французской революции, в трудах Вольтера, Гольбаха, Руссо, и который звучит так: “Право создателя любого творческого результата, будь то литературное произведение или изобретение, является его неотъемлемым, природным правом, возникает из самой природы творческой деятельности...” [1, с. 10].

История развития авторского права насчитывает не одну тысячу лет. Само понятие книга появилось до нашей эры и относилось к свиткам. Заимствование чужого произведения осуждалось еще в древние времена в античных Греции и Риме, а так же в Индии и Китае. В Древней Греции существовало правило, по которому рукописи важнейших трагедий должны были сдаваться на хранение в официальный архив для того, чтобы можно было проконтролировать, соответствует ли постановка пьесы оригинальному тексту. В Древней Греции состоялись и первые диспуты об авторстве. В Китае впервые в мире был изобретен способ репродуцирования книг, который назывался ксилография. Первой печатной книгой считают текст, воспроизведенный в Корее в период с 704 по 751 гг. [2, с. 592].

В силу объективных причин социально-экономического характера необходимость в правовом вмешательстве во взаимоотношения